

ДВЕ СТАТИИ НА ЮРИЙ РЪОРИХ ЗА ТОХАРИТЕ

Превод от руски Ж.Войников

Ю.РЪОРИХ

ТОХАРСКИЯТ ПРОБЛЕМ*

По въпроса виж в сборника „Восточный Туркестан в древности и раннем средневековье. Этнос. Языки. Религия”. М., 1992. С. 6-31, 222-270. вж. „Современное состояние проблемы”: Иванов В.В.

Т.нар. „тохарски проблем” е един от най-сложните въпроси от историята на Централна Азия и до известна степен се отнася към историята на Индия, доколкото това касае етническата принадлежност на Кушанската династия. От изясняване хронологията на кушанската епоха зависи решението на много въпроси от историята на Индия – не само древната, но и средновековната.

От времето на откриване на индоевропейските езици в Таримския басейн (сега в Синцзян-Уйгурския автономно район на КНР) в началото на сегашното столетие (т.е. 20 в.) до днес се появи богата литература по тохарския проблем. В настоящото съобщение нямаме за цел да представяме обширен обзор на всички издигнати теории по този въпрос. Такива обзори бяха направени от Фейст, Швентнер, Пелио, Бейли, Умняков и др. [1].

Нашата задача се състои в опита да въстановим хода на събитията, разиграли се в Централна Азия, предшествали миграцията на племената *юечжи* (вариант: *юеши*, *юйши*) на запад към границите на Индия, въз основа на китайските и класическите писмени източници. Както е известно, тохарските племена започват да се споменават в литературата във връзка със събитията от II в.пр.н.е. Съобщения за тохарите при класическите (гръко-римски) автори допълват сведенията от китайските исторически аннали. Сима Цян отбелязва, че местообиталищата на племето *юечжи* се намирили между оазиса Дунхуан и планините Цилян [2], които А.Херман отъждествява с планинския масив Мованшан намиращ се северно от града Ганчжоу в провинция Кансу (в руск.лит. Гансу) [3]. Съгласно Г.Халун и др.изсл., топонима Цилян се отнася за хребета Рихтхофен лежащ южно от градовете Сучжоу и Лянчжоу. *Юечжите* са били силни и многочислени племена. В «Хоуханшу» («История на късната династия Хан»), която до голяма степен повтаря сведенията отнасящи се за по-древната епоха, се съобщава, че голямата орда *юечжи* наброява до 400 000 човека и 100 000 палатки (юрти) и по време на война са могли да разполагат с около 100 000 въоръжени конници (по един въоръжен войн от всяка юрта, съгласно древния обичай на средноазиатските номади) [4]. 127

Много вероятно е в ордата на *юечжите* да се влизали и други етнически елементи (бел.Ж.В. ираноезични и алтайскоезични). Поради многочислеността на племената *юечжи*, техните местообиталища са били доста по-обширни, включвайки целият пояс планински пасища между Дунхуан на запад и Ганчжоу на изток, а без съмнение и прекрасните алпийски пасища по горното течение на рек Ганчжоухе, както и част от южномонголския степен пояс.

Преки данни за принадлежността на Монголската степ (което е съвр.поняте) към земите на племената *юечжи* в текстовете на китайските хроники отсъстват, но китайските източници съобщават че хунските племена (*сюнну*), обитаващи степния пояс, разположен северно отпустинята Гоби, в древни веремана са били подчинени на *юечжите*. Към края на III в.пр.н.е. хунският *шанюй* Тоуман (Тумин) изпраща най-

големия си син в двора на юечжийския владетел като заложник, съгласно древния обичай на сюзерено-васалните отношения. В края на III в. пр. н. е. съотношенията на силите в Монголската степ започват да се променят. Китайските хроники съобщават, че сред хуните започнали междуособици, а в 209 г. шанюя Тоуман (Тумин) е бил убит от сина си Маодун (209-174 г. до н. э.), които се провъзгласява за велик шанюй на хуните (сюнну) (б.ж.в. след като избягва от юечжийския плен). В 203 г. новият шанюй започва война с *юечжите* [5]. Около 177-176 г. пр. н. е. Маодун нанася поражение на своите бивши господари юечжите и в 176 г. уведомява китайския император Вен-ди за своята победа над *юечжите* [6]. Но това не е все още техния окончателен разгром. Борбата за южния степен пояс, прилежащ към китайския пограничен район и неговите пазари продължава. В 174 г. пр. н. е. приемникът на Маодун, шанюй Лаошан (174-160 г. пр. н. е.) отново разбива *юечжите*. Това голямо събитие от живота на „варварския свят“ в Централна Азия е споменато съвсем лаконично от Сима Цян: «Преди *юечжите* бяха силни и не се съобразяваха със сюнну (хуните), докато не се възцари Маодун и не ги разби. Когато шанюй Лаошан нанесе (ново) поражение на *юечжите*, той уби владетелят им и направи чаша от черепа му. Преди юечжите обитаваха между Дунхуан и Цилян. След своето поражение от сюнну, те (*юечжи*) се преселиха в страната Даюан (Даван, съвр. Фергана) и на запад завоюваха Дася (Гръко-Бактрия). След това те заеха земите на север от река Вей (Оксус, Амударя) и основаха там своя държава. Останалите поколения юечжи, които не са могли да се преселят, отстъпили в земите на цяните (тибетците) в Наншан и станали известни с името «*малки юечжи*» (т.е. малка орда). [7]. Поражението нанесено от хуните се оказало решаващо за юечжите и по-нататъчната им съдба, нагледно демонстрирано и от съобщението на Сима Цян за направената чаша от главата на убития юечжийски владетел Кидолу, съгл. древния степен обичай.

Между 174 и 165 г. пр. н. е. по-значителна част от племената *юечжи*, които се преселват на запад към Тяншан и Памир, започват да се наричат в китайските хроники *да-юечжи*, «големи юечжи» или «голямата орда юечжи». Тази миграция предизвиква значителни размествания и движения на племената обитаващи земите северно от Тяншан и Седморечието. Хуните вече безпрепятствено проникват в Таримския басейн и налагат контрола си над керванните пътища, воедещи от Китай през таримските градове-държавици (областта Серика) и по на запад, към Партия и Индия.

Пътищата преминаващи през планината Бейшан (Северни палнини), са били трудно проходими за многобройните юечжи мигранти, предвиждаше се със своите стада. Вероятно са били подложени и на постоянни набези от хунските отряди идващи по посока на ез.Баркул, което се явява промеждутъчна база от пътищата от Таримския басейн. Откъсачни сведения за това дават китайските хроники. В своето писмо до китайския двор шанюя Маодун съобщава не само за поражение на юечжите, но и за покоряването на владението (държавицата) Лоулан (Крорайна, Кируран) в района на ез.Лобнор и някои други погранични владения в Таримския басейн. Своята миграция на запад към Тяншан, юечжите е трябвало да осъществят по най-краткия и безопасен път, през пустинята разположена около Лобнор, вероятно по поречието на р.Сулохе (Или) към Източен Тяншан около южните склонове на хребта Куруктаг.Този маршрут е бил балгоприятен съобр.климатичните условия за това време. Така, в III-II в.пр.н.е. водите на р.Тарим са текли по руслото насъвр.р.Курук-Даря в направление към Лоулан (Тарим тече по това русло почти до началото на IV в.отн.е.). Заемайки планинските пасища в източен Тяншан, юечжите се сблъскват с многочисленото племе *усун*, сарматско по происход (б.Ж.В. Днес се смята че *усуните* или *асуните*, *асианите* първоначално са също тохароезични, вж.Боровкова, Зуев, в тох.*asan*, *asanke* – благороден, знатен). Това племе, както пише в писмото си до китайския император Вен-ди, шанюя Маодун, е обитавало голямото пространство между владението Лоулан (Крорайна на ез.Лобнор) на юг и планината Алтай на север. В 176 г. пр.н.е. *усуните* стават васали на хуните (сюнну). Всичко това показва че в първата половина на II в.пр.н.е. хуните са имали влияние на огромна територия от източните склонове на Тяншан, в западно направление до планините Наншан (Южни планини) на изток. Поради натиска на юечжите, усуните са потърсили помощта на своя сюзерен – хуните, които около 160 г.пр.н.е. са принудили основната маса юечжи да продължат своя път на запад.

Юечжийската миграция предизвиква и нови миграции на ираноезичните номадски племена обитаващи западните части на Средна Азия. Сарматските племена, които започват предвиждане на запад през III в.пр.н.е., отново са принудени да се раздвижат. На запад от ез.Исък-Кул, юечжите се сблъскват с живеещите там средноазиатски скити или саки (*сака* в.кит. *се*), които мигрират в югозападна посока и заемат съседна Согдиана.

След вторичното поражение в клисурите на Тяншан юечжите са принудени да признаят някаква зависимост от усуните. С това очевидно може да се обясни фразата на Помпей Трог — «Reges Thosarorum Asiani», т.е. «Асите са господари на тохарите» [8]. Продължавайки движението си на югозапад следвайки преселващите се саки, юечжите между 133 и 129 г.пр.н.е. се разполагат около Цзяншичен (Цзянши-Канда, т.е. Мараканда, Самарканд, согласно Ханед Тор) (б.Ж.В. Боровкова ги разполага в по-северна посока, на север от Сърдаря) [9]. Около 130 г.пр.н.е. част от юечжите заедно с някои скитски (сакски) племена се спускат на юг и преминавайки река Оксус (Амударя) (по Боровкова Сърдаря), нахлуват в пределите на Бактрийското царство (Гръко-Бактрия). Страбон споменава за нахлуване на варварски племена от другата страна на р. Оксус [10]. Племената на саките (скити) преминали южно от Оксус, вероятно са се движили по посока от Серакс към Херат и още на юг като заселват областта която започво да се нарича Сакастан (съвр.обл.Сеистан в Пакистан), т.е. «област, страна на саките». Юечжите се движат на изток от саките и проникват в Бактрия. Когато китайският пратеник Чжан Цян посещава новите земи на юечжите в 128 г.пр.н.е., те вече са заели почти цяла Бактрия, но столицата им се е намирала на север от Амударя (Съгл.Боровкова северно от Сърдаря). Няколко години по-късно, саките и юечжитата предприемат вападение над Партия. В 128 г.пр.н.е.. саките убиват в бой партянския цар

Фраат II, а в 123 г. неговия наследник Артабан I предприема поход срещу *тохарите* (т.е. *юечжите*, съгласно китайските анали) и е смъртно ранен в боя с тях [11].

В 77 г.пр.н.е. саките успяват да наложат свой избарник на партянския трон. Заемайки Бактрийското царство, юечжите образуват пет владения, в които влизат както и самите юечжи (тохари), така и местното оседнало население от ирански произход. Начело на всяко владение стоял владетел носещ титлата *ябгу* (кит. транскр. в «Хан-шу»: *сихоу*; по-късно, в «Бей-ши»: *еху*), което била хунска титла, заимствана от юечжите – тохари (б.Ж.В. Невярно, произходът на титлата е изконно тохарски, засвидетелствана е в кушански монети като *yavuga*, от монети на Куджала Кадфиз открити в индийския гр. Таксила. Вероятно произлиза от тохарското *wayauka* – лидер, водач, или от тох. (а) *уре*, тох.(б) *уароо* – страна и тох. (б) *ауки*, *аукс*, тох.(а) *ок*, *уик* – ръст, израстване, развитие, старшинство, силен, победоносен, засвидетелствано и в протоалтайското *iugu* – висок и съответните аналози в тюркски *jüg*, монголски *augā*, *öje*, *ögse*, тунгусоманчжурски *ug*, корейски *uh*, японски *и-ра*, т.е. *ябгу* – най-старшия в страната).

В китайската писмена традиция, тези пет владения на *юечжите-тохари* са наречени: Сюми, Шуанми, Гуйшуан, Сидун и Думи [12]. Сто години след завладяването на Гръко-Бактрия, в 130-128 г.пр.н.е. владетелят (ябгу) на Гуйшуан (Kusana) Козуло-Кадфиз (кит. транскр.: Киюдзюкио ли Цюцзюци; в историческата литература се приема транскрипцията Куджала-Кадфиз (Kujula Kadphises) поставя под своя власт останалите четири сихоу на юечжите и осовава династията на Великите Кушани, следователно, Куджала-Кадфиз е управлявал в средата на I в.от н.е. «Хоу-Ханшу» добавя: „Съседните страни наричали тези владения, владенията на царя на Гуйшуан”, китайците продължават да използват старото название, наричайки кушаните *да-юечжи* или „големи юечжи” [13]. 130 В друг китайски източник се съобщава, че многочислените поколения юечжи-тохари и скити-саки са останали в земите на усуните след преселването на основната маса юечжи на запад. [14]

Тези останали поколения юечжи-тохари, които постепенно преминали от номадски към оседнал начин на живот, ние предполагаме че са носителите на тохарския език (а) (по класификацията на Лейман) говорил се в район на Куча — Карашар (Янци) — Турфан (Чеши). В този район тохарският език се говори да V-VIII в. от н.е.

Будизмът прониква тук в кушанската епоха (б.Ж.В. когато целия Таримски басейн е включен в Кушанската държава, по времето на Канишка I, правнук на Куджала-Кадфиз (син на Вима-Кадфиз, внук на Вима-Такто), управлявал в началото на II в.от н.е.). За това свидетелстват ръкописите написани на тохарските диалекти А и Б, със индийското писмо гупта-брахми*. След изхода на основната група юечжи-тохари „да-юечжи” на запад, няколко групи юечжи остават в старите си местообиталища в Кансу и постепенно се преселват в планините Наншан, където се смесват с тибетските племена *цяни* и преминават на тибетски език [15]. Съгласно китайските анали, в 121 г. пр.н.е. малките юечжи заемат обширните алпийски пасища по северните склонове на Наншан, между Сучжоу и Ганчжоу. Много поколения на малките юечжи обитавали в планините на югозапад от Дунхуан в съседство с тибетските племена (цяни). В планините югозападно от Дунхуан остатъците от малките юечжи просъществуват доста дълго. Така Гао Цзуй Хуй в своя доклад за посолството му в Хотан в 932-942 г. пише, че малките юечжи обитават на 100 ли (около 50 км) южно от Ганчжоу. По време на неговото пътуване, малките юечжи са покорени от тюрките-шато. Също той пише че, племето *чжунъюн*, обитаващо западно от Шачжоу (Дунхуан) и южно от Лобнор, са потомци на малките юечжи [16]. (б.Ж.В. Далечни потомци на малките юечжи е средновековният народ на *тангутите*, унищожен от Чингис-хан. Също потомци на юечжите се явяват шестте владения *Юйши* разположени около Чеши, с главен град

Чеши, където са и *булоцзите*, което според някои (Санпиен Чен, Питър Буудберг, Карл Менгес) е и първото споменаване на българския етноним в китайските текстове. Явно те остават в началния период на миграцията около ез.Баркул и Турфан. По-късно дават началото на ефталитите и д-вата им Боло в Ср.Азия).

Кое ни дава основание да отъждествяваме *юечжите* от китайските хроники с тохарите на класическите гръко-римски автори? Още Р.Гресе забелязва че сведенията на класическите автори за тохарите съвпадат с известията за юечжите в китайските исторически хроники [17]. Птолемей в своето описание на търговския път през „страната на серите“, направен по разказа на Марин Тирски, споменава народа *Thagouroi*, планината *Thagourov*, и г.*Thogara*, разположени на източния край на търговският път през Кансу (Серика)[18]. Град Тогара е идентифициран с гр.Ганчжоу, а в един от документите на източноиранския или скитски (сака), хотаносакски език, град *Kamasi*, т.е. Ганчжоу, се споменава че лежи в близост до гр.Тогара. Най-вероятно това може да бъде само съседния гр.Увей (Лянчжоу). За това говори и писмо открито сред санскритски ръкописи, намерано на тази територия и датирано от кушанската епоха. Кумараджива (344-413 г.), по произход от Куча в Таримския басейн, извършващ преводи на китайски език на будийските трактати в Лянчжоу, неизменно превежда *tukhara*, «тохари», в оригинала като «малки юечжи» или «малката орда юечжи» в китайски. В началото на V в. в планината Наншаня южно от Лянчжоу се споменава „малки юечжи“.

Тук трябва да споменем и свидетелството на санскрито-кучинския (тох.б) речник открит от Н.Ф.Петровски и публикуван от В.С.Воробьев-Десятовский [19] и Вяч.Вс. Иванов [20].

За Кумараджива, който е посещавал и северозападна Индия в частност Кашмир, където е изучавал санскрит и буддийска философия, тохари е аналог на китайското *юечжи*. В един хотански документ се споменава за „отряд, състоящ се от 2 000 войни *Ttaudagara*” [21]. И накрая в хотаносакски документ от XI в. се споменава местност *Ttaugara*, разположена на кансуйския участък от Копринения път [22]. Тибетската литературна традиция също е съхранила спомен за две тохарски области, едната от които се е намирала на североизток от Тибетското плато, а другата – на северозапад, в посока към Памир. В тибетската литература названието *Thod-dkar*, *Phod-dkar*, *Thogar* се е съхранило като етноним. Томас посочва споменаването в документ за един тохар, произлизащ от селището *Spyil-cog* (*spyi-shogs*), намирало се южно от Шачжоу в западен Кансу, т.е. в земите на малките юечжи [23].

Тохар (tho-gar) Дхармамитра споменава в един текст (колофон) в тибетски Танджур [24]. В колофона се казва че този тохар е родом от Тармита (Дхармамитра т.е. Термез) на река Пакшу (Вакшу, Оксус). В Ладак, в Западен Тибет около селището Дрангце (на брега на езерото Панг-конг-цо) е открит четириезичен надпис на согдийски, кучински (тохарски Б), тибетскои и китайски език. В согдийският надпис се споменава датата 825/826 г. Смята се и до днес че това е най-западната точка на разпространение на тох.(б) и този факт показва наличие на тохароезични елементи сред населението на Тибето-Памирския географски регион в началото на IX в.

Приведените цитати от различни източници посочват че името „тохари” в различни тарнскрипции се среща в пределите на Кансу в този късен период. В X в. уйгурите съобщават за «*четири Тугри*», или за четири тохарски владения, разположени по южните склонове на Източено Тяншан: Куча, Карашар, Турфан (Чеши) и Бешбалък (Гученци) [25]. Също в X в. се споменава за войни от народа юечжи на юг от Шаншан (югозападно от ез.Лобнор или ханското владение Лулан). Те принадлежели към малките юечжи. Така постепенно изчезнало етническото название на народа юечжи, разтворил се в ирано-тюркската и тибетска среда. 132

През първите векове от новата ера, на тох.(б) или езика на Куча и на тох.(а) или езика говорен в района Карашар-Чеши (Турфан) е съществувала богата преводна будистка литература. Уйгурите (б.Ж.В. тюркско племе с неизяснен произход, по всяка вероятност също потомци на рано езиково алтаизирани тохари, в китайските хроники се споменават като потомци на *чиди*, червените *ди*, по-старото название на еврепейското наследство в Синцзян, а *юечжите* са също част от народите *ди*?), заселили тези райони след 840 г., наследяват тази литература и започват да я превеждат на уйгурски език. Сходството на текста «Maitreyasamiti» написан на «наречието А» с уйгурския превод, позволява да се направи извод, че езика «тохри», споменат в колофона към уйгурския превод, е бил точно тох.(а), използван в района на Турфан. Пелио, който детайлно анализира тохарския проблем, стига до убеждението че езика „тохри” от уйгурския превод на текста «Maitreyasamiti», се отнася за тох.(а), но е смятал че това не е местно наречие, а е донесен от будистките мисионери дошли от Бактрия-Тохаристан или Кушанската д-ва. Но при отсъствие на тохарски надписи и текстове от пределите на средновековен Тохаристан (геогр.обл.Бактрия) този въпрос става труден за решаване. Известно е че другият диалект от Куча – тох.(б) се използва предимно за делови и търговски преписки. Двете форми (а) и (б) са толкова близки, въпреки че според някои формата от Куча е по-древна (според други е обратното), че трудно да се прецени коя езикова норма (А или Б) е пренесена от Тохаристан.

Наличието на голямо количество ръкописи на «тох. А» показва за съществуването на население, употребяващо това наречие в района Карашар (Янци)-Турфана (Чеши). **Напълно вероятно е тохарите от Тяншан да са поддържали икономически и културни връзки със своите сродници от Бактрия-Тохаристан до тези времена, когато окончателно се разтворят в окръжавщата ги иранска среда (б.Ж.В.изява на този процес е възникването на кушано-бактрийския език, стоящ твърде близко до хотаносакския, възникнал по същия начин в по-древни времена, от смесването на тохари и саки, проникнали в западните части на Таримската котловина).**

Тохари от Куча са оставили тохарският надпис в Ладак (сега в Индия) на керванния път. Допустимо е и това, че преселници от Тохариестан вероятно са живели и рабители сред тохарското население на Тяншан, в тохарските буддийски вихари (монастири) на областта. В колофона към текста «Maitreyasamiti» се среща името Ариячандра (Бяла луна), по произход от гр.Накридиш (Нагарадеш), които е редактирал текста (тохарското *rarityu* и уйгурското *yaratmus* съответстват на тибетското *gtan-la 'bebs-pa*, озн. редактирам, пиша текст, но в текста на колофона не е казано че труда е преведен в Нагарадеш. Т.е. това е станало в Тяншан, в тохарска и уйгурска среда.

Между края на кушанската епоха – III в. и VIII-IX в. тохарския език («наречия А и Б») постепенно се превръщат в литературен език, и напълно възможно е тази еволюция да е протекла точно в районите около Куча, която в IV в. вече става голям културен център на будисткия свят, свързач с културните си връзки Северозападна Индия и Китай.

Какво е племенното название предавана с китайската транскрипция *юе-чжи*? Според Карлгрен, знаците *юе-чоки* и *юеши* не можа да предава названието *got-ti-gut-ti-goti-geti*. Още Ремюз и Клапрот идентифицират юечжите с масагетите. Франке, се присъединява към старата хипотеза на Ремюз-Клапрот, разчитайки *юе-чжи* като масагети, т.е. те били клон на масагетите, които в древността достигнали до Кансу и Западен Китай и във II в.пр.н.е.отново мигрират на запад. На това мнение е и С.П. Толстов и Л.Н.Гумильов. Напомняме, че племе *getal* се споменава сред сарматските племена. Тохароезичните племена би трябвало да се придвижат в западната част на Средна Азия на път към Индия. Тохарите принадлежали към много древна група племена, които дълго време са съществували сред ираноезичните и тюркоезичните

племена на Централна Азия, докато окончателно не са изчезнали, асимилирани в обкръжаващата ги етническа среда. (Б. Ж.В.: Всъщност хипотезата за тъждеството *масагети-гоатси-юечжи* е напълно невярна и изоставена. Масагети произлиза от иранското *mas* – голям, много, *saga* – саки и суфикс за мн.ч.- *tae*, а саките имат собствено название „*се*” в китайската традиция. Смятам че версията на Бейли който вижда в китайското *да-юе-чжи* предаването на названието *то-гар-чи* е най-вероятна, като самоназванието на този народ е *гара*, а *то-*, *тау-* в хотаносакската транскрипция (*тмау-да-гара*) е форма на общоиндоевропейското понятие за множество, общност, народ (вж. немските *тууда*, *туйч* – общност, хора) Явно че *гара/кхара* си означава точно хора, т.е. *то-хари* – общността *гара/кхара*).

Забележки :

1. Feist S. Der gegenwartige Stand des Tocharerproblems // Festschrift fur Fr.Hirth... Berlin, 1920. S. 74-84; Schwentner E. Tocharisch. Berlin—Leipzig, 1935. S. 1[^]8; Pelliot P. Tokharien et Koutcheen // Journal Asiatique. T. CCXXIV. 1934. P. 23-106; Умняков И.И. Тохарская проблема // Вестник древней истории. 1940. № 3-4. С. 181-193; Bailey H.W. Recent Works in «Tokharian» // Transactions of the Philological Society. 1947. P. 126-153.
2. «Шицзи», цзюань 123.
3. Herrmann A. Das Land der Seide und Tibet im Lichte der Antike. Leipzig, 1938. S. 139, 1.
4. Chavannes È. Les Pays d'Occident d'apres le Heou Han chou // T'oung Pao. Vol. VIII. 1907. P. 189.
5. «Шицзи», цзюань 110; «Цяньханыну», цзюань 94а; Бичурин Н.Я. Собрание сведений о народах, обитавших в Средней Азии. М., 1950. Т. I. С. 47.
6. «Шицзи», цзюань ПО.
7. Там же, цзюань 123.
8. Trogus. Prologus libri, XLII.
9. Haneda Toru. A propos des Ta Yue-tche et des Kouei-chouang // Bulletin de la Maison Franco-Japonaise. Tokyo, 1933. P. 13.
10. «География Страбона», XI, 8, 3.
11. Justinus. Tragi Pompei historiarum Philippicarum epitoma, XLII, I, 1; II, 1.
12. Chavannes È. Там же. С. 190.
13. Там же. С. 192.
14. «Цяньханыну», цзюань 966.
15. Pelliot P. Там же. P. 37.
16. Abel-Remusat. Histoire de la ville de Khotan. Paris, 1820. P. 76, 78 f; Chavannes È. Les Pays d'Occident d'apres le Wei-Lio // T'oung Pao. Vol. VI. 1905. P. 528 f.
17. Grousset R. L'Asie orientale. Paris, 1934. P. 63.
18. «Claudii Ptolemaei geographia», VI, 16, 2, 5, 8.
19. Воробьев-Десятковский В.С. Памятники центральноазиатской письменности // Уч. зап. ИВ АН СССР. Т. XVI. 1958. С. 304-308.
134
20. Иванов В.В. К определению названия «тохарского Б» языка // Проблемы востоковедения. 1959. № 5. С. 188-190. Здесь «тохарское Б» kucanne «кучинский» соответствует санскритскому tokharika.
21. Bailey H. W. A Khotanese Text Concerning the Turks in Kantsou // Asia Major. New ser. Vol. I. 1949. № 1. P. 31, 35, 43.

22. Thomas F.W. and Konow Sten. Two Medieval Documents from Tunhuang // Oslo Ethnogr. Mus. Skr. III. 1929. P. 132, 148.
23. Thomas F.W. Tibetan Documents Concerning Chinese Turkestan // The Journal of the Royal Asiatic Society. Part IV. 1931. P. 834.
24. Cordier P. Catalogue du fonds tibetain. Troisieme partie. Index du Bstan-'gyur. Paris, 1915. P. 408.
25. Henning W.B. Agri and the Tokharians // Bulletin of the School of Oriental Studies. 1938. P. 560.
- статията е публикувана в списание „Народы Азии и Африки” 1965. №6

Ю.РЬОРИХ

ПАМЕТТА ЗА ТОХАРИТЕ В ТИБЕТ

Великият китайски историк Сима Цян в глава 123, с. 26 на своите „Исторически записки” «Ши-цзи» в лаконичен стил съобщава за поражението, нанесено от хуните-сюнну на племената *юечжи-тохари* в 165 г.пр.н.е. [1]: «В древността юечжите били силни и не се съобразявали със сюнну-хуните, докато Маодун идва на власт, след което нападнал и разбил юечжите. Когато хунския шанюй Лаошан убива царя на юечжите (Кидолу), взел черепа му и напарвил от него чаша. Първоначално юечжите обитавали между Дунхуан и Циляншан [2]. След като били разбити от сюнну, те се преселили към страната Даюан (Фергана) и на запад разбили и покорили Дася (Бактрия). След това те се заселили на север от р.Вей (Vehrot, Vaksu, Oxus, Амударя) където основали своя държава. Останалите поколения *юечжи*, които неуспели да се преселят, отстъпили в земите на цяните (тангути, тибетци) в Наншан и започнали да ги наричат «*малки юечжи*». Така кратко е изложено едно от най-важните събития в историята на Централна Азия от II в.пр.н.е., отзвучите на което изиграват голяма роля в историята на Северна Индия. Малката орда юечжи продължавала да заема обширно пространство в планините южно от западните чести на Кансу и в югоизточните части на Таримския басейн и още дълго време продължавала да играе значителна роля. Малките юечжи заселили се сред цяните постепенно възприели тибетския език, по-точно неговите североизточни наречия.

В «История на късната династия Хан» (Хоу Ханшу. Гл. 117. С. 116-12а) се казва че малките юечжи възприели дрехите, хранителните предпочитания и език от цяните, което говори за тяхната бърза асимилация.

Този процес на тибетската асимилация на скотовъдните племена от Наншан и ез.Кукунор може да се види и в наше време сред кукунорските монголи (дед-монгол), които са приели носията и много от обичаите на съседните им банаки-тангути [3] и в болшинството си са двуезични. В Ханската епоха главен център на малките юечжи е бил гр.Хуанчжун, намиращ се източно от ез.Кукунор и южно от река Сининхе (Хоу Ханьшу. Гл. 117. С. 276-28а). Във Вей-люй (Chavannes. Les Pays d'Occident d'apres le Wei-Liao // T'oung Pao. 1905. P. 526 sq.) се казва че в планините в южните части на Таримския басейн, между земите на жецяните (тангути-тибетци) и Цунлин 136) (Памир) обитавали остатъците от юечжите. Спроед китайския пътешественик Гао Цзюй Хуй, участващ в посолство, изпратено в двора на хотанския цар в 939 г., на запад от Шачжоу (Дунхуан) обитавало племето *чжунъюн*, което се смятало за клон на малките юечжи (там, с.528, бележки) Сведенията от китайските анали показват, че малките юечжи още дълго, почти до X в., продължавали да обитават в югоизточната част на

Таримския басейн и в съпределните райони на Наншан. В тибетската литература, както в писмената, така и в устната епическа традиция, се е съхранил спомен за обитаването на тохарските племена в северните граници на Тибетското плато. Името «тохар» често се среща сред названията на тибетските родове във формите: *Thokar*, *Tho-gar*, *Tho-dkar*, *Thod-kar*, *Thod-dkar*, като наличието на най-разнообразни тибетски транскрипции на това име-етноним показва, че става дума за чужда по поризход дума. Последната форма представлява етимологизация на името и означава «белоглави» или «белочели».

Тибетската литературна традиция познава както тохари на изток в Таримския басейн и съпределните области на тибетското пограничие, така и тохари далеч на запад, в Бактрия-Тохаристан – средновековна историко-географска област. В тибетския буддийски канон от Танджур, има сведение за човек, тохар (*Thogar*) *dge-mdzes*, произлизащ от областта *Spyil-cog*, намираща се в Североизточен Тибет (Танджур. Cordier, II. С. 33). В тибетските документи, намерени в Източен Туркестан (VIII-IX в.), се споменава областта (*sde*) *Phod-kar*, която се намирала на североизток от Тибет, т.е. в пределите на провинция Кансу. Проф.Томас (*Tibetan Texts and Documents*, II. London, 1951. P. 294 sq.) смята, че следва да се чете *Thod-kar*, т. е. Тохар, което е най-вероятно. В Танджур (Cordier, III. С. 408) се споменава тохар (*Tho-gar*, *Dharmamitra*) (*Chos-kyi bses-gnen*), последовател на философската школа вайбхашики (*bye-brag-gi-smra-ba*) и е по произход от гр.Тармит (Дхармамитра), на брега на река *Paksu* (*Vaksu*, Амударя), т.е. Термез в съвр. Таджикистан. В хрониката *dPag-bsam-ijon-bzang*, изд. от С.Ч.Даса, с. 88, се споменава Вайбхашик (а не Вайшешик, както е у Даса в неговия *Index* на с. XLV) *Vamana* (*Mi'u-thun*) из областта *Tho-kar*, т. е. Бактрия-Тохаристан. В Западен Тибет (сега областта Ладак, в Индия) е открит тохарски надпис (на кучинското наречие или тохарски (а)). Около селището Дрангце на брега на езерото Пангконгцхо, близо до керванния път водещ от Ладак в Лхаса, има наскални изображения на три несториански кръста с надписи на тибетски (все още не разчетана), согдийски, тохарски (кучински, тох.(а)) и китайски език. В согдийският надпис се споменава датата 825/826 г. [4]. 137 Част от малките юечжи-тохари, вероятно е проникнала далече на юг в Тибетското плато. В литературата често се повтаря стереотипната фраза за сто девизи от страната тохарска, известни със своята красота (*Thogar-yul-gyi bu-mo brgya*). В средновековен Тибет често се споменават сред имената на будийските вероучители произлезли от областта Тохар или лица, принадлежащи към тохарските родове, влезли в състава на тибетските племена. Така в „Синия Дебтер” (*Deb-ther sngon-po*. *The Blue Annals*, transl. by G. Roerich, I. P. 159, 345) се споменава *Tho-gar Nam-mkba*, т.е. Нам-кха, тохар, и *Tho-gar sNam-sde*, т.е. Нам-де, тохар.

Съгласно тибетските хроники Будон [5] и «Чистото Огледало» (*rgyalrabs gsal-ba'i me-lon*, л. 14а), майката на тибетския цар *Srong-btsansgam-po* (629-649) се казвала *Tshe-spong-bza'* *Bri-za Tho-dkar*, т.е. Цхепонтската принцеса *Дриса*, тохарка, или от рода *Tho-dkar* (*Thodkar*) (бел.Ж.В. името *Дрис* е познато при осетинците и при (пра)българите – комит *Дристър*). Монголската будийска литература наследява от тибетските писмени източници отъждествяването на *Tho-gar* с Източен Туркестан, с източната част на Таримския басейна. В тибетско-монголските речници тибетското *Tho-gar* се превежда с *gotongulus*, т.е. жител на Източен Туркестан, или хотанец [6]. Спомен за съществуването на две тохарски области се среща и в тибетската литература от XVIII в., съхранила много от старите традиции.

Така, в добре известното географско описание на Тибет и съпределните страни „*Dzam-gling rgyas-bsad амдоского btsan po Nomon-han'a*” (S.C. Das. J A.S.B. 1887.1. P. 3) се казва, че река *Paksu* (*Vaksu*, Амударя) протича през страната *Tho-kar* (Тохаристан) в западно направление, а река *Sita* (Тарим) тече през областта *Yar-khan* (г.Яркенд в провинция Синцзян) и *Tho-kar* и се влива в езерото *Tsha-mtsho*, т.е. «Солено езеро», или

езерото Лобнор. Чрез тохарите-юечжи тибетските племена контактуват със среднеазиатския свят на алано-сарматската култура. Наличието на «зверини» мотиви в изкуството на тибетските номади показват за древни културни връзки с Централна Азия [7]. Това влияние е добре изразено във въоръжението и конната тактика на номадските племена в Тибет. Сарматската конница е твърде различна от лековъоръжените отряди на скитските или хунските стрелци, примамваща врага и след това обсипваща го с „огън” от стрели. Тя представлява ударна бронирана конница, разбиваща противника с кавалерийска атака. Въоръжението на сарматските и тохарските войни се е състояло от дълъг прав меч и дълга тежка пика. Конят и ездача се покривали с броня (руски бахтерец). конниците имали островърхи, коносовидни железни шлемове. (бел.Ж.В.аналогично е въоръжението на западноевропейските рицари, наследено от аварите). Същото виждаме и при войните от Североизточен Тибет: тежки, дълги пики, прави дълги мечове,островърхи шлемове; а в тактиката - стремеж към ръкопашен бой, с пряк досег с противника.

138

По-нататъчното изучаване на номадски Тибет несъмнено ще помогне за разкриване древните връзки със стемния свят на Средна Азия.

Забележки:

1. О юе-чжи-тохарах см. Levi S. Fragments de Textes Koutcheens // Cahiers de la Societe Asiatique. Paris, 1933. P. 1-30; Pelliot P. Tokharien et Koutcheen // Journal Asiatique. 1934; Filliozat J. Fragments de Textes Koutcheens. Paris, 1948. P. 1-23.
2. Северная цепь системы Наньшаня — хр. Рихтгофена.
3. sBra-nag, «черные палатки».
4. Muller F.W.K. Eine Soghdische Inschrift in Ladakh, Sitzungberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften, 1925/1926, XXXI, I; Dauvillier J. L'expansion au Tibet de PEglise Chaldeenne au Moyen Age et le probleme des rapports du bouddhisme et du christianisme // Bulletin de la Societe toulousaine d'etudes classiques. № 79; idem, L'evangelisation du Tibetan Moyen Age // Actes du XXI Congres International des Orientalistes, 1949.
5. Bu-ston chos-'byung, пер. Е.Е. Обермиллера, Heidelberg, 1932. P. 183.
6. brDa-yig min-don gsal-ba'i sgrong-me, л. 806.
7. Перих Ю.Н. Звериный стиль у кочевников Северного Тибета.

статията е публикувана в сп. „Народы Азии и Африки” 1965. №6